

afRuca

Az orosz medve Afrikában

– Van közös múlt, lesz közös jövő is?

Írta: Takács Gergely

AFRIKA a történelem során mindig is az európai országok érdeklődésének középpontjában állt, aminek hátterében az egyes területek stratégiai földrajzi elhelyezkedését leszámítva nagyrészt kereskedelmi indokok álltak, hiszen a kontinens rendkívül gazdag ásványkincsekben. A XX. század második felében alapvető változások történtek az afrikai kontinensen, ugyanis a korábbi francia, portugál, spanyol, belga gyarmatok egymás után vívták ki függetlenségüket és váltak ezzel a nemzetközi kapcsolatok önálló és az esetek nagy többségében továbbra is kiszolgáltatott alanyaivá. A hidegháború éveitől – hasonlóan a közép-, és dél-amerikai országokhoz – az afrikai államokra is nagyrészt az USA és a Szovjetunió geopolitikai játszmáinak egy-egy epizódszerepét osztották ki, de természetesen nem volt mellékes az sem, hogy az adott területen milyen energiahordozók, nemesfémek, esetleg drágakövek voltak megtalálhatók nagyobb mennyiségben.

A szovjet politikai vezetés szemében Angola, Etiópia, Egyiptom és a Dél-afrikai Köztársaság bírt nagy jelentőséggel, hiszen a közös ideológiai alapok („antiimperializmus”) mellett az olajkitermelés, a gyémánt- és a fegyverkereskedelem is a kapcsolatok szorosabbra fűzését tette szükségessé. Az utóbbi ország esetében a többitől eltérő speciális helyzet alakult ki, ugyanis Moszkva az apartheid időszakában – a napjainkban is kormányzó politikai mozgalomnak – a fekete ellenállást vezető Afrikai Nemzeti Kongresszusnak (ANC) pénzügyi és katonai támogatást is nyújtott. Sőt, az 1999 és 2008 között az ország elnökeként (ezt megelőzően pedig öt évig elnökhelyettesként) funkcionáló Thabo Mbeki ka-

PANCHO

tonai kiképzést is a Szovjetunióban kapott. Fontos megjegyezni, hogy nem ez volt az egyetlen eset, amikor Moszkva az éppen aktuális kormányzatokkal szemben álló fegyveres csoportokat, szervezeteket támogatta, azonban a nyolcvanas évek elejétől már a Kreml számára is nyilvánvaló vált a szovjet kommunista gazdasági rendszer életképtelensége és válságos állapota, ezért több külföldi elkötelezettségeről kénytelen volt lemondani. A szükséges pénzügyi és katonai ösztönzők hiányában az afrikai országokkal fenntartott kapcsolatok minimális szintre álltak vissza a kilencvenes évek elejére.

Út a külpolitikai paradigmaváltásig

A Szovjetunió és a keleti blokk összeomlásával alapvetően új, többpólusú nemzetközi helyzet alakult ki, amiben Oroszország – bár szerette volna, de

A Gazprom támad
http://priceofoil.org/wp-content/uploads/2010/01/gazprom_tank1.jpg

– képtelen és egyben alkalmatlan is volt arra, hogy a korábbi szovjet érdekszférát megtartsa. Az új vezetésnek párhuzamosan súlyos belpolitikai és gazdasági válsággal kellett szembenéznie, amiben sem Nyugat-Európa, sem Amerika nem nyújtott segítő kezet, pedig Mihail Gorbacsov, majd Borisz Jelcin is abban bízott, hogy a kelet-közép-európai országok kezének elengedéséért cserébe hitelekkel fognak fizetni a nyugati kormányok és pénzüzetek (Nemzetközi Valutaalap, Világbank). Ez azonban elmaradt, az euro-atlanti integráció rémképe a kelet-európai országok tekintetében, illetve az amerikai lépések a délszláv-háború idején mind azt eredményezték, hogy Moszkva új külpolitikai irányok és lehetséges piacok után nézett, de Afrika helyett ekkor még a földrajzi közelség okán a Közel-Kelet (Irak, Irán) került előtérbe. Később, a kilencvenes években, majd az ezredfordulón, Vlagyimir Putyin

első elnöki ciklusában ismételtlen a nyugati orientáció nyert teret az orosz külpolitikában. Sőt, a New York-i Világkereskedelmi Központ ellen elkövetett terrortámadások után egy ideig úgy tűnt, hogy az évtizedes ellentéteket háttérbe szorítva sikerül hosszasan tartó nemzetközi összefogást megvalósítani, aminek az érdekében Putyin komoly külpolitikai gesztusokat tett az amerikai vezetés felé. Többek között hozzájárult ahhoz, hogy a Bush-adminisztráció az orosz érdekszférához szorosan kötődő volt szovjet tagállamok katonai bázisait és repülőtereit használja az Afganisztán ellen indított támadásokhoz.

Moszkva és Washington közötti jó viszony azonban nem tartott sokáig, mivel nagyon hamar kiderült, hogy a tálib rendszer megdöntését Szaddam Husszein megbuktatása fogja követni a sorban, amit a Kreml – az afgán invázióval ellentétben – egyáltalán nem támogatott. Nem segítette a két fél kö-

zött jó viszony kialakulását az sem, hogy valószínűsíthetően nyugati támogatással az orosz érdekszféra legszűkebb körén belül elsőként 2003 őszén Grúziában („rózsás forradalom”), majd egy évvel később Ukrajnában („narancsos forradalom”) is sikerült elmozdítani a Moszkvához hű politikai vezetőket. Természetesen az orosz válaszlépések sem vártak sokat magukra, amelyek 2005–2006 telének ukrán gázkonfliktusában csúcsosodtak ki. Ennek hatására az ukrán euro-atlanti integráció kérdése is terítékre került egy rövid ideig, de aztán az EU-, illetve NATO-tagállamoknak is be kellett látniuk, hogy Ukrajna erre még egyáltalán nem érett meg. Az orosz vezetés részben ezen események hatására, részben pedig az egyre javuló gazdasági helyze-

Medvedev a piramisok tövében
http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/ff/5/Dmitry_Medvedev_in_Egypt_24_June_2009-3.jpg

te miatt döntött úgy, hogy a Szovjetunió megszűnése után másfél évtizeddel ismételtlen – és immár erőteljesebben – saját befolyási övezeteinek kijelölésébe kezd. Putyin ennek hivatalosan 2006. május 10-én, az orosz törvényhozás két háza előtt elmondott beszédében adott hangot. Az 1994 óta évi rendszerességgel elmondott, nemzethez intézett üzenetében az orosz elnök külön kitért arra, hogy az Európán kívüli, így az afrikai kapcsolatokat is meg kell erősíteni. Hogy nyomatékot adjon kijelentésének, az orosz elnök pár hónappal később afrikai körútra indult több száz hazai vállalkozó és befektető kíséretében. A felvázoltak alapján, az eddigiek összefoglalásaként kijelenthető, hogy egészen 2006 szeptemberéig érdemi, és Oroszország számára tényleges gazdasági haszonnal járó kapcsolatépítésre nem került sor. Ez természetesen nem jelenti azt, hogy magas szintű állami találkozók történtek volna Borisz Jelcin elnöksége idején is, csupán Moszkva nem volt olyan helyzetben, hogy a politikai kapcsolatokat kölcsönös gazdasági előnyökké fordítsa át.

Afrika újrafelfedezése

Oroszország tehát a versenytársakhoz és riválisokhoz (India, Kína) képest jócskán lemaradva fogott hozzá új afrikai kapcsolatok kiépítéséhez és korábbiak reaktiválásához. Moszkvának nem csak a gazdasági okok miatt van nagy szüksége a fekete kontinens országaival való kapcsolatok építésére, hanem azért is, hogy Ázsia után Afrikában is megpróbálja a nagy léptékekben nyomuló Kína ellensú-

Putyin és Mbeki 2006-ban
http://eng.kremlin.ru/events/photos/2006/09/05_110689.shtml

lyát képezni. E tekintetben igen komoly hátrányba került, ugyanis Peking már a kilencvenes évek első felében hozzálátott energia- és nyersanyag utánpótlása biztosításának kialakításához. Tisztában volt ugyanis azzal, hogy a robbanásszerű növekedésnek indult gazdaságához folyamatosan biztosítani kell az energiaforrásokat, valamint olcsó termékeinek a felvevőpiacot. Emellett arról a tényről sem szabad megfeledkezni, hogy Kína hosszú évek óta számolatlanul önti a dollár milliárdokat a kontinens gazdaságába (2000 és 2008 között megötszörözte az afrikai befektetései mértékét).

Az orosz és a kínai terjeszkedés között azonban fontos különbséget tenni Afrika vonatkozásában, ugyanis amíg Oroszország csak az energiaforrások felletti befolyását szeretné növelni és tőkét csak korlátozott mértékben tud exportálni, addig Kína a pénz mellett emberi erőforrást is telepít egy-egy gyára, beruházása mellé, ami adott esetben akár több tízezer kínai munkás letelepedését is eredményezheti (egy becslések szerint 750 ezer kínai bevándorló, munkavállaló él Afrikában). Jelenlétükkel társadalmi, kulturális változásokat nem generálnak, mivel elkülönülten, zárt közösségekben élnek, és néhány év elteltével hazatérnek a családjukhoz. A pekingi vezetés csak az-zal nem számol, hogy a helyi munkaerő kizárása egyre növekvő ellenszenvet vált ki a nyomorgó afrikai tömegekből. Mindezek ellenére a beruházások és a tőkeexport tekintetében Kínával néhez lenne felvenni a versenyt a kontinensen, és ezt láthatóan Moszkva is belátta – igaz, nem is ez a célja.

Oroszország a saját területén a Föld kőolaj, földgáz és egyéb ásványkincseinek (pl. gyémánt) egy jelentős része felett rendelkezik és a befolyását igyekszik minél jobban kiterjeszteni. Ezt a célt szolgálta volna az általa igen erőteljesen szorgalmazott gázkartell létrehozása, aminek – az OPEC-hez hasonlóan – a piaci mechanizmusok alakításában, a kitermelés mértékének megszabásában, és az árak befolyásolásában lett volna szerepe. Ehhez azonban szükség lett volna az Öböl-menti országok (Katar, Omán, Szaúd-Arábia) együttműködési készségére is, azonban az arab államok erre nem mutattak hajlandóságot. A próbálkozások kudarcba fulladását követően nyilvánvaló volt, hogy Moszkva Afrikában is megpróbál támogatókat szerezni tervei megvalósításához, hiszen a világ tíz legnagyobb gáztartalékával rendelkező országa közül kettő is (Nigéria és Algéria) a kontinensen található.

Putyin 2006-os dél-afrikai látogatásán
http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Vladimir_Putin_in_South_Africa_5-6_September_2006-19.jpg

Oroszország, pontosabban a Szovjetunió az első volt azon országok között, melyek Nigéria 1960-as függetlenné válását követően egy évvel már nagykövetséget létesítettek a Lagoszban, a fővárosban (amit 1962-ben viszonoztak a moszkvai kirendeltség megnyitásával), így a többi afrikai államhoz képest itt viszonylag előnyösebb pozícióból tudtak tárgyalásokat kezdeményezni. Ennek meg is lett az eredménye, ugyanis az orosz Gazprommal és más állami vállalatokkal több megállapodást is tető alá hoztak, amelyekből két típust emelnék ki: az egyik az erőműépítés, ami igen gyakori eleme a Moszkva által afrikai országokkal kötött együttműködési szerződéseknél (hasonlóra sor került Dél-Afrikában, Namíbiában és Egyiptomban is). A másik pedig gáz-kitermelési jogok megszerzése, illetve gázvezeték építésében való részvétel. Ez utóbbinak azért van nagy jelentősége, mert Európába ezen – a részben Gazprom által épített – vezetéken kívánják eljuttatni a gázt, hogy az EU-tagállamok csökkenenti tudják függőségüket az orosz energiahordozóktól.

Moszkva ilyen stratégiai jellegű lépése nem egyedülálló, hiszen az oroszoknak továbbra is az a céljuk, hogy Európa energiaellátása tekintetében megkerülhetetlen legyenek. Ennek megfelelően párhuzamosan az uniós alternatív útvonalak keresésével, Moszkva évek óta azon dolgozik,

Medvegyev orosz és Mubarak egyiptomi elnök
<http://archive.kremlin.ru/events/photos/2009/06/218417.shtml>

hogy megakadályozza ezeket a törekvéseket. Ebben mindaddig sikereket fog elérni, amíg az EU-nak nem lesz egységesen képviselt energiapolitikája. A Kreml ugyanis mindig megtalálja azokat a piaci szereplőket (pl.: Gaz de France, RWE, Total, BP), akiket meg lehet győzni az együttműködésről. Az elmúlt években két európai példán (Északi- és Déli-Áramlat) is láthattuk már, hogy az uniós szempontokat háttérbe szorítva és azokkal szembe fordulva tökéletesen érvényesíteni tudják saját tagállami érdekeiket. Nincs ez másképpen Afrika esetében sem, ahol az oroszok legnagyobb, immár történelminek nevezhető partnere az olasz ENI. A vállalatnak már 1960-ban Hruscsov által is jóváhagyott szerződése volt az akkori szovjet gázkitermelővel. Olaszország több szempontból is fontos szerepet játszik az orosz terjeszkedési tervekben: egyrészt a saját energiacégén keresztül segít a Gazpromnak megvetnie a lábát olyan afrikai országokban (Algéria, Líbia), ahova más úton nem jutna el. Másrészt az észak-afrikai országokból származó gáz – akár cseppfolyósított (LNG) halmazállapotban, akár vezetéken – egy jelentős része az olasz partokhoz érkezik meg, és kerül be onnan a hazai elosztó hálózatba. Tehát az európai törekvések az alternatív energiaútvonalak feltárására és kialakítására többszörösen is kudarcba fulladnak.

Összegzés

Oroszország szűk fél évtizede kezdett el ismét érdeklődést tanúsítani a kontinens iránt, azonban a kezdeti lendület hamar megtörte a 2008 őszi indult pénzügyi válság, ami az oroszok számára tíz éven belül már a második olyan krízis volt, ami nem csak a pénzügyi szektort, de a gazdaság egészét (és vele együtt a társadalmat is) nagyon súlyosan érin-

tette. A már lassan két éve tartó válság hatására radikálisan visszaestek az energiahordozókból származó költségvetési bevételek, ami meggátolja az energiaipar és a kitermelés modernizálását. Ez utóbbira igen nagy szüksége lenne Oroszországnak, ugyanis a megélvő elavult és pazarló technológiával a kőolaj esetében már 2008-ban elérte a kitermelés csúcspontját. A fejlesztéshez viszont a *know how* mellett tőke is kellene, ami jelenleg nem áll rendelkezésre. Az ország hatalmas gáz-, és olajtartaléka ellenére nem állnak sorba a külföldi befektetők, ugyanis Putyin a két elnöki ciklusa alatt éppen azon volt, hogy a nyugati tulajdonosokhoz és orosz oligarchákhoz került nagyobb állami vállalatokat/bányákat bármi áron is, de visszaszerezze és saját, illetve országa érdekeinek megfelelően irányítsa azokat. Emiatt a külföldi befektetőkben erősen megrendült a bizalom a Kreml iránt. Az utóbbi egy évben viszont – főleg a gazdasági válság miatt – ismét a piacnyitási jeleit lehet felfedezni.

Az eddigiek alapján látható, hogy Moszkva stratégiaváltásának hátterében nagyrészt a neokonzervatív Bush-kormányzat politikája állt, ami végső soron a két fél közötti hidegháborús gondolkodás és a fegyverkezési verseny visszatérését eredményezte. Azonban Oroszországnak nagyon hamar be kellett látnia, hogy ezen a téren sem tudja tartani a lépést a versenytársával, ezért olyan lehetőségek után volt kénytelen nézni, ahol stabilan biztosítani tudta vezető szerepét és befolyását. Ennek egyik eszköze volt, hogy a szovjet idők kapcsolatrendszerét felmelegítve latin-amerikai és közép-ázsiai országokat igyekezett gazdasági, hitel, és fegyverkereskedelmi szerződéseken keresztül a „szövetségesévé” tenni. Emellett az is tudatosult az orosz vezetésben, hogy az energiahordozók feletti rendelkezés legalább akkora hatalmat jelent, mint egy jól felszerelt hadsereg, hiszen a „csapok elzárásával” rövid idő alatt sokkal jelentősebb károkat lehet okozni, nem csak a társadalom, de a teljes gazdasági szféra számára is, mint egy költséges és veszélyes katonai beavatkozással. Tehát Carl von Clausewitz mondását, mely szerint „a háború nem egyéb, mint a politika folytatása más eszközökkel” érdemes lenne aktualizálni a következőkre: a „gázháború” nem egyéb, mint a politika folytatása más eszközökkel.

Felhasznált irodalom

Fehérvári László – Új kínai külpolitikai modell. In: Magyar Külügyi Intézet-tanulmányok, 2010/11.

Kovácsy Tibor - Forradalmi partnersere: <http://beszelo.c3.hu/98/10/11kov.htm>

Átcsoportosuló Gazprom-pozíciók: <http://energiainfo.hu/index.php?par=28&option=news&id=18856>

A nukleáris ipar kész segíteni a fejlődő országokat: <http://energiainfo.hu/index.php?par=14&option=news&id=16415>

Dél-Afrikai Köztársaság: Apartheid után, sőtét jövő előtt? http://mindennapiafrika.blog.hu/2007/11/07/del_afrikai_koztarsasag_apartheid_utan_s

Egyiptomban erősít az ENI: <http://energiainfo.hu/index.php?par=21&option=news&id=15574>

Gázvezeték-verseny: <http://www.energiainfo.hu/index.php?par=16&option=print&id=21383&pg=>

Irány Észak-Afrika! <http://energiainfo.hu/index.php?par=28&option=news&id=17185>

Libiai projektekben az ENI: <http://energiainfo.hu/index.php?par=28&option=news&id=15946>

Libiában kutat földgáz után az RWE: <http://energiainfo.hu/index.php?par=32&option=news&id=13812>

Nigéria kívánja ellenőrizni saját olajiparát: <http://energiainfo.hu/index.php?par=14&option=news&id=12991>

Olasz, orosz, brit és német cégek kaptak szénhidrogén kutatási engedélyt Algériában: <http://energiainfo.hu/index.php?par=14&option=news&id=18303>

Verseny az afrikai energiáért: <http://www.euractiv.hu/gazdasag/hirek/verseny-az-afrikai-energiater>

Az EU nyugtalan Oroszország új energiapiaci terveit látva: <http://www.euractiv.hu/gazdasag/hirek/az-eu-nyugtalan-oroszorszag-uj-energiapiaci-terveit-latva>

ALROSA leads world diamond production <http://english.ruvr.ru/2010/03/06/5085978.html>

African natural gas reserves (térkép): <http://www.accessionintl.com/fastfacts2.html>

Country Analysis Briefs – Nigeria: <http://www.eia.doe.gov/cabs/Nigeria/Full.html>

Diamond producing regions in Africa (térkép): <http://geology.er.usgs.gov/eessteam/diamondproject/images/diamonddhigh.jpg>

Foreign Direct Investment in Africa: <http://www.economywatch.com/foreign-direct-investment/countries/africa.html>

Gazprom commences drilling of first prospecting well in Africa: <http://www.gazprom.com/press/news/2010/march/article86632/>

Gazprom begins drilling first prospecting well in Africa: http://www.worldoil.com/Gazprom_begins_drilling_first_prospecting_well_in_Africa.html

Libyan oil opportunities for Gazprom: <http://www.ordons.com/201004134076/libyan-oil-opportunities-for-gazprom.html>

Re-Think Russian Investment in Southern Africa: <http://mpra.ub.uni-muenchen.de/15151/>

RF returning to Africa as its close partner: <http://www.itar-tass.com/eng/level2.html?NewsID=15146248&PageNum=0>

Russian firm to invest \$30 billion on gas pipeline project in Nigeria: http://news.xinhuanet.com/english/2008-06/12/content_8351007.htm

Russia becoming a major investment force in emerging markets: <http://www.polity.org.za/article/russia-becoming-a-major-investment-force-in-emerging-markets-2006-11-10>

The Diamond Cartel Melts Down – Alrosa freezes out de beers: <http://johnhelmer.net/?p=700>